

University of Groningen

Gelijke kansen voor leerlingen met lager opgeleide ouders bij de overgang naar het voortgezet onderwijs?

Janssen, Lisa; Huitsing, Gijs; ter Beek, Ben; Timmermans, Anneke

Published in:
Mens & Maatschappij

DOI:
[10.5117/MEM2021.1.002.JANS](https://doi.org/10.5117/MEM2021.1.002.JANS)

IMPORTANT NOTE: You are advised to consult the publisher's version (publisher's PDF) if you wish to cite from it. Please check the document version below.

Document Version
Publisher's PDF, also known as Version of record

Publication date:
2021

[Link to publication in University of Groningen/UMCG research database](#)

Citation for published version (APA):

Janssen, L., Huitsing, G., ter Beek, B., & Timmermans, A. (2021). Gelijke kansen voor leerlingen met lager opgeleide ouders bij de overgang naar het voortgezet onderwijs? Onderzoek naar schoolloopbanen en perspectieven van beslissers. *Mens & Maatschappij*, 96(1), 7-30.
<https://doi.org/10.5117/MEM2021.1.002.JANS>

Copyright

Other than for strictly personal use, it is not permitted to download or to forward/distribute the text or part of it without the consent of the author(s) and/or copyright holder(s), unless the work is under an open content license (like Creative Commons).

The publication may also be distributed here under the terms of Article 25fa of the Dutch Copyright Act, indicated by the "Taverne" license. More information can be found on the University of Groningen website: <https://www.rug.nl/library/open-access/self-archiving-pure/taverne-amendment>.

Take-down policy

If you believe that this document breaches copyright please contact us providing details, and we will remove access to the work immediately and investigate your claim.

Downloaded from the University of Groningen/UMCG research database (Pure): <http://www.rug.nl/research/portal>. For technical reasons the number of authors shown on this cover page is limited to 10 maximum.

Gelijke kansen voor leerlingen met lager opgeleide ouders bij de overgang naar het voortgezet onderwijs?

Onderzoek naar schoolloopbanen en perspectieven van beslissers

Winnaar van de Mens & Maatschappij Masterscriptieprijs 2020

Lisa A. Janssen¹, Gijs Huitsing², Ben ter Beek³, Anneke C. Timmermans⁴

MEM 96 (1): 7–30

DOI: 10.5117/MEM2021.1.002.JANS

Abstract

Do students with low-educated parents have similar educational opportunities as students without low-educated parents during the transition to secondary education? Study 1 matched 62 students with low-educated parents to students with the same math score in grade 7. Despite this matching procedure, similar teachers' advice for secondary education, and scores on the Central Examination, students with low-educated parents started at lower educational levels in secondary education. Study 2 conducted semi-structured interviews with 18 decisionmakers to explain these differences. Teachers and other decisionmakers account for (lack of) support from parents and possible deviant behavior of students for placement in secondary school.

Keywords: educational inequalities, opportunities, low-educated parents

1 Inleiding

Ondanks extra ondersteuning voor leerlingen met lager opgeleide ouders bestaat er nog steeds kansenongelijkheid in het onderwijs (Scheerens, Timmermans, & Van der Werf, 2019). Deze ontstaat als leerlingen naar verschillende onderwijsniveaus worden doorverwezen terwijl ze vergelijkbaar presteren. Kansenongelijkheid vindt onder meer plaats bij de overgang van groep 8 van het basisonderwijs oftewel primair onderwijs (po) naar het voortgezet onderwijs (vo; De Wolf, 2017; Inspectie van het Onderwijs,

2018a). Het blijkt dat vooral leerlingen met laagopgeleide ouders minder kansen krijgen bij deze overgang (Korpershoek et al., 2016) in vergelijking met leerlingen met middelbaar- of hoger opgeleide ouders. Ook als leerlingen cognitief vergelijkbaar presteren (Inspectie van het Onderwijs, 2018b).

Het huidige onderzoek richt zich op de kansen van leerlingen met lager opgeleide ouders versus leerlingen met middelbaar- of hoger opgeleide ouders in de periode van groep 8 van het basisonderwijs tot en met de derde klas van het voortgezet onderwijs van twee cohorten leerlingen (groep 8 uit schooljaren 2014/2015 en 2015/2016) van de scholen van het schoolbestuur Openbaar Onderwijs Groningen. De leerlingen met lager opgeleide ouders hebben een leerlinggewicht op basis van de oude gewichtenregeling, en hebben ouders die maximaal het equivalent van vmbo basisberoepsgericht (bb) of kaderberoepsgericht (kb) hebben genoten. De centrale onderzoeksvraag is of de leerlingen met laagopgeleide ouders die vergelijkbaar presteren als leerlingen zonder leerlinggewicht, gelijke kansen krijgen bij de overgang naar het voortgezet onderwijs. Meer specifiek, krijgen gewichtenleerlingen dezelfde schooladviezen voor het voortgezet onderwijs als leerlingen zonder leerlinggewicht? Door de leerlingen drie jaar te volgen in het vo, kunnen we onderzoeken in hoeverre de overgang naar het vo doorwerkt in de latere leerjaren. Het is minder relevant om de mobiliteit te onderzoeken na het derde jaar, omdat het bijna niet voorkomt (De Boer, Bosker & Van der Werf, 2010). In Studie 1 geven we met kwantitatieve analyses op basis van gegevens uit leerlingvolgsystemen van het Openbaar Onderwijs Groningen antwoord op de vraag of en op welk moment er ongelijkheid plaatsvindt tussen gewichtenleerlingen en leerlingen zonder leerlinggewicht die in groep 7 vergelijkbaar presteerden. De vervolgvraag is hoe mogelijke verschillen in kansen verklaard kunnen worden. In een kwalitatieve vervolgstudie (Studie 2) geven we inzicht in potentiële verklaringen voor ongelijke onderwijskansen die naar voren kwamen in gesprekken met onderwijspersoneel dat betrokken is bij de overgang naar het voortgezet onderwijs.

2 Theoretische achtergrond

2.1 Sociaaleconomische positie en verwachtingen van ouders

Ouders spelen een rol bij kansenongelijkheid, aangezien het studiekeuzeproces wordt beïnvloed door de sociaaleconomische positie van het gezin (Boudon, 1974). Ten eerste komt dit door informatieasymmetrie, aangezien ouders verschillen in de mate van beschikbare informatie die zij gebruiken

om een studiekeuze te maken (van de Werfhorst & Andersen, 2005). Hoger opgeleide ouders beschikken vaker over meer informatie, doordat ze meer hulpbronnen in kunnen zetten (Agirdag, 2016). Daarnaast verschilt ook de aard van de informatie. Ouders geven hun kinderen informatie over de waarde van kwalificaties die vergelijkbaar zijn met het kwalificatieniveau van zichzelf (Werfhorst & Andersen, 2005). Lager opgeleide ouders zullen hun kinderen aanbevelen om sneller een opleiding af te ronden en aan het werk te gaan, in tegenstelling tot hoger opgeleide ouders (Van de Werfhorst, 2009). Door de informatieasymmetrie hechten ouders op verschillende wijzen aan arbeidsmarktposities en diploma's, waardoor zij samen met hun kinderen verschillende studiekeuzes maken.

Ten tweede is er sprake van segregatie in het voortgezet onderwijs die veroorzaakt wordt door de keuzevrijheid in het onderwijs. Deze segregatie hangt mogelijk samen met de kansen van leerlingen. Er is segregatie op basis van etnische achtergrond, inkomen, en opleidingsniveau van ouders (Inspectie van het Onderwijs, 2018b). Lager opgeleide ouders kiezen andere scholen in vergelijking met middelbaar en hoger opgeleide ouders (Inspectie van het Onderwijs, 2018b). Ouders en leerlingen prefereren scholen waarbij de populatie een vergelijkbare achtergrond heeft (Ponds, van Ham & Marlet, 2015), waarbij lager opgeleide ouders kiezen voor scholen met kinderen uit lagere sociale milieus (Inspectie van het Onderwijs, 2018b). Segregatie kan leiden tot minder onderwijskansen als er toenemende kwaliteitsverschillen tussen scholen ontstaan (Onderwijsraad, 2019).

Om een studiekeuze te maken, maken ouders impliciet een kosten-batenanalyse over het onderwijsniveau van kinderen (Boudon, 1974), die afhankelijk is van de sociaaleconomische positie van het gezin. Het uitgangspunt hierbij is de afstand die kinderen afleggen op de maatschappelijke ladder (Boudon, 1974). Het blijkt dat kinderen de sociale positie van hun ouders als referentiekader nemen voor hun eigen doelen (Van de Werfhorst, 2009). Bij de kosten-batenanalyse gaat het zowel om financiële kosten, omdat doorleren tijd en geld kost, maar ook om sociale kosten, zoals de kloof die ontstaat tussen kind en het gezin. Het kan dan soms als onwenselijk worden beschouwd wanneer het kind zich op een verschillend punt bevindt dan de ouders (Boudon, 1974). Onderwijs wordt soms ook gezien als middel om sociale daling tegen te gaan (Breen & Goldthorpe, 1997). Daarbij achten ouders het van belang dat hun kinderen diploma's behalen van hetzelfde niveau of hoger op de maatschappelijke ladder, zodat ze niet in lager gedefinieerde klassen terechtkomen (Breen & Goldthorpe, 1997).

Ook culturele verschillen kunnen een rol spelen bij de keuze voor een vervolgopleiding. Lager opgeleide ouders hebben andere normen en

waarden dan die gelden op middelbare scholen (Smit, Driessen, Sluiter & Brus, 2007). Zo blijkt dat de opvoedstijl van middelbaar- en hoger opgeleide ouders meer overeenkomt met die van school, dan de opvoedstijl van lageropgeleide ouders (Smit et al., 2007). Verder beschikken middelbaar en hoger opgeleide ouders over betere kwalificaties, zoals kennis en competenties, waardoor zij meer participeren op school dan lager opgeleide ouders (Smit et al., 2007).

2.2 Leerlinggewicht en het effect op leerkrachten en leerlingen

Sinds het schooljaar 2014-2015 stelt de Wet op het primair onderwijs dat het schooladvies leidend is bij de plaatsing van leerlingen in de eerste klas van het vo (art. 42 lid 2 Wet op het primair onderwijs 2014). Eerst geven leerkrachten een schooladvies voor het vo, waarna leerlingen een centrale eindtoets maken. Op basis van deze centrale eindtoets moet het schooladvies worden heroverwogen indien het toetsadvies hoger uitvalt dan het oorspronkelijke schooladvies. In dat geval kan besloten worden het schooladvies naar boven bij te stellen. Het blijkt dat er bij sommige groepen leerlingen een systematische afwijking is wanneer het schooladvies en de prestaties op de centrale eindtoets worden vergeleken. Dat betekent dat gelijk-presterende leerlingen op de centrale eindtoets verschillende schooladviezen krijgen als het schooladvies niet wordt bijgesteld (Inspectie van het Onderwijs, 2018b; Timmermans, Kuiper, & Van der Werf, 2015). Daarbij blijkt het opleidingsniveau van ouders één van de bepalende factoren te zijn (De Wolf, 2017; Timmermans et al., 2015): leerlingen met hoger opgeleide ouders krijgen gemiddeld genomen een schooladvies voor een hoger niveau van vervolgonderwijs.

Een mogelijke verklaring voor verschillen in schooladviezen is dat leerkrachten de ondersteunende rol en hulpbronnen van ouders meewegen bij het schooladvies (Inspectie van het Onderwijs, 2018b; Van de Werfhorst, Elffers, & Karsten, 2015). Ouderlijke ondersteuning kan beschouwd worden als een vorm van sociaal kapitaal, omdat leerlingen profijt kunnen hebben van de hulpbronnen die ouders hen bieden (Boone, 2016; De Wolf, 2017). Kinderen van hoger opgeleide ouders hebben de mogelijkheid om een beroep te doen op relevante hulpbronnen die aanwezig zijn vanuit het gezin, zoals ondersteuning bij het maken van huiswerk (Bourdieu, 1986).

Niet alleen bij het schooladvies, maar ook bij de plaatsing van leerlingen in klassen in het vo spelen impliciete aannames over oorzaken van leerachterstanden en ondersteuning van ouders een rol (Inspectie van het Onderwijs, 2018a). Leerkrachten beschouwen de achterstand en beperkte ondersteuning vanuit huis als risicofactoren, waardoor leerlingen met

laagopgeleide ouders vaker op een lager niveau worden geplaatst in de eerste klas van het voortgezet onderwijs (Inspectie van het Onderwijs, 2018a).

Het label 'leerlinggewicht' zorgt er mogelijk ook voor dat leerkrachten en in navolging daarvan ook leerlingen gaan handelen naar de daarbij behorende verwachtingen (Jussim, 1986; Terwel, 2006), wat kan leiden tot een *self-fulfilling prophecy*. Deze *self-fulfilling prophecy* bestaat uit drie fases (Jussim, 1986). In de eerste fase ontwikkelen leerkrachten verwachtingen over het cognitief potentieel van leerlingen. Deze verwachting berust op kenmerken zoals gedrag en prestaties, maar ook sociaal milieu en sekse. In de tweede fase gaan leerkrachten handelen in overeenstemming met hun verwachtingen (Boone, 2016) door bijvoorbeeld leerlingen meer of minder lesstof aan te bieden (Terwel, 2004). In de derde fase wordt duidelijk dat leerlingen zich gedragen en presteren in overeenstemming met de lagere verwachtingen (Boone, 2016), waardoor de initiële vooringenomen verwachting van de leerkracht over gewichtenleerlingen bevestigd wordt. Dit proces maakt mogelijk dat gewichtenleerlingen lager gaan presteren gedurende hun schoolloopbaan.

2.3 Vroege selectie en stratificatie in het Nederlandse onderwijssysteem

Ongelijkheid tussen kinderen met lager en hoger opgeleide ouders wordt verder versterkt door de inrichting van het Nederlandse onderwijssysteem. Het relatief vroege selectiemoment in het basisonderwijs op 12-jarige leeftijd heeft negatieve effecten voor kinderen uit lagere sociale milieus (Braster & Theisens, 2016; NRO, 2017). Doordat leerlingen uit lagere sociale milieus in vergelijking met leerlingen uit andere onderwijssystemen verhoudingsgewijs kort in de klas zitten met kinderen uit andere milieus kunnen zij zich minder lang aan hen optrekken (Braster & Theisens, 2016). Deze leerlingen zouden profiteren van extra schooljaren in een *comprehensive* (veelomvattend) onderwijssysteem (Mühlenweg, 2007), waarbij leerlingen langer samen zitten omdat het basisonderwijs en de onderbouw van het vo samen worden aangeboden (Korpershoek et al., 2016). In het Nederlandse vo kunnen leerlingen zich minder lang aan elkaar optrekken en vervalt deze mogelijkheid, omdat er vanaf het begin van het vo op niveau gedifferentieerd wordt, wat resulteert in meer homogene klassen (NRO, 2017; Terwel, 2006).

Daarnaast wordt het Nederlandse onderwijssysteem gekenmerkt door hoge mate van stratificatie (Naayer et al., 2016) in vergelijking met andere Europese schoolsystemen. In het Nederlandse vo zijn er veel verschillende onderwijsniveaus in vergelijking met bijvoorbeeld het Duitse systeem dat drie onderwijsniveaus kent. De sterke stratificatie kan negatieve

gevolgen hebben voor leerlingen met een leerlinggewicht (Naayer et al., 2016). Onderdeel van de stratificatie is de mogelijke flexibiliteit: leerlingen hebben de mogelijkheid om zich te verplaatsen van niveau (Mijs & Van de Werfhorst, 2016). Er zijn echter drempels die de doorstroom verstoren (Van de Werfhorst et al., 2015). Zo moeten leerlingen bijvoorbeeld bepaalde eindgemiddeldes halen om op te stromen. Daarbij blijkt dat leerlingen van lager opgeleide ouders minder vaak opstromen in de eerste, tweede en derde klas en ook minder vaak opleidingen stapelen (Inspectie van het Onderwijs, 2019).

Door de vroege selectie, de hoge stratificatie en beperkte flexibiliteit in het Nederlandse onderwijssysteem is er mogelijk sprake van het Mattheüs-effect voor leerlingen zonder leerlinggewicht (Terwel, 2006). Leerlingen uit hogere sociale milieus worden op hogere niveaus geplaatst en profiteren daar hun gehele schoolloopbaan van. Dit geldt niet voor leerlingen uit lagere sociale milieus (Terwel, 2006), aangezien gewichtenleerlingen op lagere onderwijsniveaus terecht komen, waardoor zij structureel minder kansen krijgen (Terwel, 2006).

3 Studie 1: Onderwijskansen voor leerlingen met en zonder leerlinggewicht

3.1 Onderzoeksvraag en hypothesen

In de eerste deelstudie vergelijken we de schoolloopbanen van gewichtenleerlingen met de schoolloopbanen van gematchte leerlingen zonder leerlinggewicht. Door leerlingen met leerlinggewicht te matchen aan leerlingen zonder gewicht op drie relevante kenmerken (reken score groep 7, geslacht, school) zijn we in staat om het mogelijke effect van het leerlinggewicht op de schoolloopbaan te onderzoeken. De onderzoeksvraag is of gewichtenleerlingen minder kansen krijgen in termen van schooladviezen, eindtoetsprestaties en het niveau in de eerste drie jaar van het voortgezet onderwijs in vergelijking met leerlingen zonder leerlinggewicht, gegeven vergelijkbare schoolprestaties in groep 7. De overgang van groep 8 po naar de eerste klas vo en de overgangen in de eerste schooljaren in het vo staan centraal. Het doel is om te onderzoeken of en wanneer er ongelijkheid plaatsvindt tussen leerlingen zonder en met leerlinggewicht.

De te toetsen hoofdhipothese is dat leerlingen met leerlinggewicht minder kansen krijgen dan leerlingen zonder leerlinggewicht in groep 8 tot en met de derde klas, waardoor naar verwachting op enig moment verschillen tussen de groepen zullen ontstaan. Deze hypothese leidt tot

de volgende toetsbare hypothesen. Door de impliciete aannames die een leerlinggewicht genereert bij leerkrachten, verwachten we dat leerkrachten lagere verwachtingen hebben van leerlingen met lager opgeleide ouders. Daardoor verwachten we dat gewichtenleerlingen een lager schooladvies krijgen in vergelijking met leerlingen zonder leerlinggewicht (*H1a*). De volgende hypothese is dat gewichtenleerlingen met lager opgeleide ouders in groep 8 even hoog scoren op de centrale eindtoets (Citotoets) als leerlingen zonder leerlinggewicht (*H1b*). Vervolgens verwachten we dat leerlingen met lager opgeleide ouders op een lager niveau worden geplaatst in de eerste klas (*H2a*) in vergelijking met leerlingen met middelbaar en hoger opgeleide ouders. Als gevolg daarvan wordt verwacht dat leerlingen met middelbaar en hoger opgeleide ouders dankzij Mattheüs-effecten ook in de tweede (*H2b*) en derde klas (*H2c*) van het voortgezet onderwijs op een hoger niveau worden geplaatst dan leerlingen met lager opgeleide ouders.

3.2 Data

Dit onderzoek maakt gebruik van gegevens van leerlingen die zijn ingeschreven van groep 7 po tot en met de derde klas van het vo op scholen van Openbaar Onderwijs Groningen. Uit de beschikbare data zijn twee cohorten geselecteerd: een cohort bestaande uit leerlingen die in schooljaar 2014/2015 in groep 8 zaten en een cohort bestaande uit leerlingen die in schooljaar 2015/2016 in groep 8 zaten. De data zijn verzameld uit twee administratiesystemen: ESIS en Magister.

In cohort 2014/2015 zaten 92 leerlingen in groep 8 met een leerlinggewicht. Van deze leerlingen konden 51 gevolgd worden naar scholen in het vo van Openbaar Onderwijs Groningen. De overige 41 leerlingen zijn naar middelbare scholen van andere schoolbesturen gegaan. Op gelijke wijze zaten in cohort 2015/2016 78 gewichtenleerlingen in groep 8, waarvan 34 leerlingen gevolgd kunnen worden in de leerlingvolgsystemen van Openbaar Onderwijs Groningen. In totaal volgen we 85 gewichtenleerlingen in hun schoolloopbaan van groep zeven po tot en met de derde klas vo.

3.3 Matching

Om de onderwijskansen van gewichtenleerlingen en leerlingen zonder leerlinggewicht te vergelijken is gekozen voor een matchingsstudie (Luyten, Staman & Visscher, 2013), waarbij de groepen vergelijkbaar zijn gemaakt op drie relevante kenmerken. In de matchingsprocedure is onderzocht of de 85 gewichtenleerlingen gematcht konden worden met 85 leerlingen zonder leerlinggewicht op basis van basisschool, geslacht en score op de rekentoets in groep 7 middels paarsgewijze matching.

Ten eerste is het relevant dat leerlingen op dezelfde basisschool zaten in groep 7 en 8, aangezien er verschillen zijn tussen prestatieniveaus van basisscholen (Inspectie van het Onderwijs, 2018b). Ten tweede is het belangrijk dat één paar bestaat uit twee leerlingen met hetzelfde geslacht, omdat jongens en meisjes verschillend presteren (Karszen, Van der Veen & Roeleveld, 2011) en ook het schooladvies na correctie voor prestaties gerelateerd is aan het geslacht van de leerling (Timmermans, de Boer, & Van der Werf, 2016). Ten derde zijn leerlingen gematcht op de rekenscore uit groep 7, omdat prestaties de primaire bron zijn waarop leerkrachten hun verwachtingen (Jussim & Harber, 2005) en schooladviezen (Timmermans, Van der Werf, & Rubie-Davies, 2019) baseren. De rekenscore is een ordinale variabele die is gebaseerd op de indeling die door Cito wordt gehanteerd, namelijk of leerlingen ver ondergemiddeld (1), ondergemiddeld (2), gemiddeld (3), bovengemiddeld (4) of ver bovengemiddeld (5) presteren.

In de leerlingvolgsystemen konden we 62 van de 85 gewichtenleerlingen exact matchen aan leerlingen zonder leerlinggewicht op basisschool, geslacht, en de rekenscore in groep 7. Daarna hebben we geprobeerd om de overige leerlingen te koppelen op basis van basisschool en geslacht. Dit lukte voor 15 van de resterende 23 leerlingen. Om te verifiëren of deze leerlingen niet systematisch anders scoorden op de rekentoets, hebben we een paarsgewijze t-toets uitgevoerd voor 12 paren (drie paren werden geëxcludeerd wegens gebrek aan informatie). Het verschil tussen leerlingen met en zonder gewicht bleek echter significant, $t(11) = 2.994$; $p = .012$, waarbij de 12 leerlingen zonder leerlinggewicht hoger scoorden op de rekentoets ($M = 3.83$; $SD = 1.19$) dan de leerlingen met leerlinggewicht ($M = 2.25$; $SD = 1.60$). Daarom is besloten deze 12 paren te excluderen voor de verdere analyses aangezien dit verschil op voorhand tot verschillen tussen beide groepen leidt. Acht andere gewichtenleerlingen konden niet gematcht worden aan een leerling zonder leerlinggewicht en zijn daarom niet meegenomen in dit onderzoek. In totaal zijn 124 leerlingen meegenomen in de analyses: 62 gewichtenleerlingen en 62 gematchte leerlingen zonder leerlinggewicht.

3.4 Variabelen

Leerlinggewicht

Middels de gewichtenregeling werden potentiële achterstanden bij leerlingen tot het schooljaar 2018/2019 vastgesteld op basis van het opleidingsniveau van ouders bij inschrijving bij de basisschool (Inspectie van het Onderwijs, 2013). In dit onderzoek vergelijken we leerlingen zonder

leerlinggewicht met middelbaar- of hoger opgeleide ouders (gecodeerd als 0) met leerlingen met laagopgeleide ouders, die een leerlinggewicht toegekend kregen (gecodeerd als 1). Er zijn twee typen leerlinggewichten (namelijk 0.3 en 1.2) die verband houden met de extra financiering die een school krijgt voor achterstandsleerlingen. Indien leerlingen een 0.3 leerlinggewicht krijgen toegekend, wordt verwacht dat zij lichte achterstanden hebben, omdat ouders maximaal het equivalent van vmbo bb of kb hebben genoten. Indien leerlingen een 1.2 leerlinggewicht krijgen toegekend, wordt verwacht dat zij grotere achterstanden hebben, omdat ouders geen of maximaal basisonderwijs hebben genoten). Vanwege de relatief kleine omvang van het aantal leerlingen met een leerlinggewicht in onze data hebben we besloten in de verdere analyses geen onderscheid te maken tussen de twee typen leerlinggewichten.

Schooladvies en centrale eindtoets

Het schooladvies in groep 8 geeft de leerkrachtverwachting weer over het onderwijsniveau waar de leerling zich volgens de leerkracht het beste kan ontwikkelen. Scores lopen van 1 (praktijkonderwijs) tot 10 (vwo, zie tabel 1). De scores voor de centrale eindtoets zijn gebaseerd op de Citotoets in groep 8 met scores die variëren van 501 naar 550 (College voor Toetsen en Examens, 2016, zie tabel 1).

De niveaus in schooljaar 1, 2 en 3 van het voortgezet onderwijs

De groep-8 leerlingen konden we volgen gedurende de eerste drie schooljaren in het voortgezet onderwijs. Elk niveau is gecodeerd (tabel 1). Dakpanklassen combineren twee verschillende onderwijsniveaus, en zijn daarom tussen deze niveaus gecodeerd. In het derde leerjaar waren er minder niveaus, maar de codering is hetzelfde gehouden om schooljaar 3 te kunnen vergelijken met schooljaar 1 en 2.

3.5 Analyse

De paren van leerlingen zijn geanalyseerd met een groepswijze gepaarde t-toets. De gepaarde t-toets vergelijkt twee gemiddelden: een gemiddelde score voor leerlingen met leerlinggewicht en zonder leerlinggewicht binnen elk paar. Deze toets is uitgevoerd voor het schooladvies, de centrale eindtoets en de schoolloopbaan in het voortgezet onderwijs. Vanwege de duidelijke hypothesen hebben we eenzijdige toetsen uitgevoerd, waarbij we alleen toetsen of leerlingen met een leerlinggewicht een specifiek lager schooladvies krijgen, een lagere score op de centrale eindtoets behalen, en op een lager niveau in het vo terecht komen.

3.6 Resultaten

Om de onderwijskansen van de leerlingen te onderzoeken, hebben we allereerst gekeken naar het schooladvies en de centrale eindtoets in groep 8 (zie tabel 2). Leerlingen zonder leerlinggewicht krijgen een vergelijkbaar schooladvies ($M = 4.79$; $SD = 2.51$) als gewichtenleerlingen ($M = 4.56$; $SD = 2.30$), wat in tegenstelling is tot H1a. Ook blijkt dat leerlingen zonder leerlinggewicht in groep 8 een vergelijkbare Citoscore behalen ($M = 528$; $SD = 10,47$) als gewichtenleerlingen ($M = 527$; $SD = 9,80$), wat in lijn is met H1b.

Ondanks vergelijkbare schooladviezen en scores op de centrale eindtoets blijkt dat leerlingen zonder leerlinggewicht ($M = 5.27$; $SD = 2.38$) gemiddeld op een iets hoger niveau zitten in de eerste klas vo dan leerlingen met leerlinggewicht ($M = 4.69$; $SD = 2.19$), $t(61) = 1.94$; $p = .029$. De meeste leerlingen gaan in de eerste klas naar de kaderberoepsgerichte leerweg van het vmbo (score 4). Uit gedetailleerde frequentieverdelingen van het niveau in de eerste klas blijkt dat een groter aantal leerlingen zonder leerlinggewicht het eerste leerjaar havo/vwo (score 9) volgt dan gewichtenleerlingen. Deze resultaten zijn in lijn met H2a, die verwachtte dat er verschillen zijn in het onderwijsniveau van de eerste klas tussen leerlingen met en zonder leerlinggewicht.

In het tweede en derde schooljaar van het voortgezet onderwijs zijn de verschillen tussen leerlingen met en zonder leerlinggewicht kleiner geworden. Dit verschil ontstaat doordat leerlingen zonder leerlinggewicht gemiddeld genomen afstromen naar een lager onderwijsniveau (van 5.27 in het eerste leerjaar naar 5.17 en 5.05 in respectievelijk het tweede en derde leerjaar). De leerlingen met leerlinggewicht blijven juist op een stabiel onderwijsniveau (respectievelijk 4.69, 4.76 en 4.75). Deze resultaten zijn in tegenstelling tot hypothesen H2b en H2c, die wel verschillen in onderwijsniveau veronderstelde in het tweede en derde leerjaar van het voortgezet onderwijs.

3.7 Conclusie en discussie Studie 1

Dit onderzoek was opgezet om te onderzoeken in hoeverre gewichtenleerlingen van het Openbaar Onderwijs Groningen minder kansen krijgen in vergelijking met leerlingen zonder leerlinggewicht, gegeven vergelijkbare schoolprestaties in groep 7. Daartoe onderzochten we de schoolloopbanen van gewichtenleerlingen en leerlingen zonder leerlinggewicht, en pasten daarbij paarsgewijze matching toe. Gewichtenleerlingen werden gekoppeld

aan leerlingen zonder leerlinggewicht van dezelfde school, met hetzelfde geslacht en dezelfde score op de rekentoets in groep 7.

Allereerst bleek dat het adviseringsproces goed lijkt te gaan, omdat gematchte leerlingen een vergelijkbaar schooladvies krijgen. Dit is in tegenstelling tot eerdere bevindingen, die lieten zien dat gewichtenleerlingen lager worden geadviseerd dan gelijk-presterende leerlingen zonder leerlinggewicht (Terwel, 2006). Daarnaast scoren de twee groepen leerlingen vergelijkbaar op de centrale eindtoets in groep 8.

Ondanks vergelijkbare schooladviezen en dezelfde prestaties op de centrale eindtoets blijkt dat gewichtenleerlingen op een iets lager niveau startten in het vo dan leerlingen zonder leerlinggewicht. Het verschil dat ontstaat bij het plaatsingsproces is ongeveer een half niveau: gewichtenleerlingen zitten gemiddeld onder de kaderberoepsgerichte leerweg en theoretische leerweg (kb/tl). Leerlingen zonder leerlinggewicht zitten gemiddeld boven de kb/tl. In het tweede en derde schooljaar van het vo bleken de verschillen tussen leerlingen met en zonder leerlinggewicht echter kleiner geworden. Het kleinere verschil blijkt vooral te ontstaan doordat leerlingen zonder leerlinggewicht mogelijk op een te hoog niveau geplaatst waren. Leerlingen zonder leerlinggewicht stroomden gemiddeld genomen namelijk eerder af naar een lager onderwijsniveau, terwijl leerlingen met leerlinggewicht juist op hetzelfde niveau bleven.

Een relevante limitatie van Studie 1 is dat er niet gematcht is op andere cognitieve prestaties dan de rekenvaardigheden, zoals begrijpend lezen. Daardoor valt niet met zekerheid te zeggen in welke mate er inderdaad sprake is van een te hoge inschatting van het schoolniveau voor leerlingen zonder leerlinggewicht. Verder is geen informatie beschikbaar over herzieningen en bijstellingen van het schooladvies, waardoor we niet kunnen onderzoeken hoe po-beslissers het schooladvies na de centrale eindtoets bijstellen voor leerlingen zonder gewicht.

De resultaten van Studie 1 laten zien dat er sprake is van kansengelijkheid voor leerlingen met een leerlinggewicht, en werpen de vraag op waarom gewichtenleerlingen op een lager onderwijsniveau in het vo gezet onderwijs instromen, ondanks hetzelfde schooladvies van leerkrachten en een vergelijkbare score op de centrale eindtoets. Om een antwoord op deze vraag te krijgen, hebben we een Studie 2 uitgevoerd waarbij we semi-structureerde interviews uitvoeren met po- en vo-beslissers, aangezien zij beide betrokken zijn in het plaatsingsproces in de eerste klas.

4 Studie 2: Onderwijspersoneel over de praktijk van ongelijke kansen

4.1 Onderzoeksvraag en doelstelling

Uit de resultaten van Studie 1 bleek dat er is sprake van kansenongelijkheid tijdens de overgang van groep 8 po naar de eerste klas vo: ondanks dat leerlingen met en zonder leerlinggewicht hetzelfde schooladvies krijgen en vergelijkbaar presteren op de centrale eindtoets, komen gewichtenleerlingen op een lager niveau terecht in de eerste klas dan leerlingen zonder leerlinggewicht. Hoe is dit verschil te verklaren? Om een antwoord op deze vraag te krijgen, hebben we semigestructureerde interviews gehouden met onderwijspersoneel dat betrokken is bij het adviserings- en plaatsingsproces van groep 8 po naar de eerste klas vo. Bij deze gesprekken hebben we actoren en factoren besproken die mogelijk bijdragen aan de lagere plaatsing van gewichtenleerlingen in de eerste klas. Aan zowel po- als vo-beslissers vroegen we welke achtergrondfactoren van leerlingen ze betrekken bij het besluitvormingsproces. Ook vroegen we naar de rol van het schooladvies, de Citoscore en de herziening van het schooladvies. Daarnaast bevroegen we de rol van po- en vo-beslissers en wie leidend is in de overgang. Tevens vroegen we expliciet naar hun verwachtingen over gewichtenleerlingen. Tot slot bevroegen we de beslissers over hun perspectief op de rol en invloed van ouders.

4.2 Semigestructureerde interviews

Er zijn negen interviews gehouden met zeventien betrokkenen tijdens het adviserings- en plaatsingsproces van groep 8 po naar de eerste klas vo. Van de negen gesprekken zijn drie gevoerd met één participant, zijn vier gesprekken gevoerd met twee participanten en zijn twee gesprekken gevoerd met drie participanten. Deze zogeheten 'beslissers' zijn leerkrachten en een intern begeleider van basisscholen, en intakers, mentoren, teamleiders, ondersteunings- en zorgcoördinatoren en gedragswetenschappers van middelbare scholen. Ter voorbereiding op de gesprekken zijn drie pilotgesprekken gevoerd op drie middelbare scholen, waarbij teamleiders, mentoren, gedragswetenschappers en een decaan aanwezig waren. Op deze manier werd duidelijk welke factoren mogelijk relevant zijn bij de overgang naar het voortgezet onderwijs. De gesprekken zijn gevoerd op basis van een semigestructureerd interviewschema die begon met stellingen die deelnemers zelf invulden. Op deze manier lieten we de deelnemers van tevoren nadenken over een aantal aspecten. We gebruikten de antwoorden op de stellingen om het gesprek te verdiepen. Vervolgens zijn de kwalitatieve data

op beschrijvende wijze geanalyseerd door de opgenomen terug te beluisteren. Daarbij zijn de factoren en verwachtingen genoteerd die beslissers meewegen in het plaatsingsproces in de eerste klas vo. Factoren zijn bevestigende redenen die beslissers aandragen om een leerling te plaatsen op een niveau. Daarbij spreken beslissers verwachtingen uit over of de leerling het betreffende niveau kan halen. Verder is er andere relevante informatie over de overgang po-vo genoteerd, zoals welke beslisser leidend is en wat de invloed is van ouders.

4.3 Resultaten

4.3.1 *Perspectieven uit het basisonderwijs*

Factoren die meespelen bij de advisering

Beslissers in het basisonderwijs geven aan dat zij geen andere verwachtingen hebben van gewichtenleerlingen dan van leerlingen zonder leerlinggewicht. Expliciet bevestigd is het leerlinggewicht volgens beslissers dus geen relevante factor bij de advisering. Een beslisser geeft aan dat vooroordelen uitgesloten worden, doordat gebruikt wordt gemaakt van de plaatsingswijzer die heel feitelijk het niveau van leerlingen aangeeft. De plaatsingswijzer beschrijft de ontwikkeling van leerlingen van vier vakken vanaf groep 6. Toch blijkt dat twee leerkrachten zich bewust zijn van verwachtingen die onbewust een rol kunnen spelen. Een van hen geeft aan: 'Het is een soort vooroordeel, het is daarom heel belangrijk anderen bij de advisering te betrekken. Ze kunnen je laten inzien dat je er misschien nog eens goed over na moet denken.' Daarbij benadrukken de leerkrachten dat er een tunnelvisie van alle leerlingen kan ontstaan en niet alleen bij gewichtenleerlingen.

Beslissers in het basisonderwijs geven aan dat het belangrijk is om naast cognitieve prestaties ook andere factoren te betrekken tijdens de advisering. Een aantal beslissers vindt deze factoren belangrijker dan cognitieve prestaties als er getwijfeld wordt over het niveau van leerlingen: '[...] hoe het kind sociaal is, werkhouding, dat is voor mij het allerbelangrijkst.' Een andere leerkracht zegt: 'Bij twijfel over het niveau van de leerling is het belangrijk deze factoren mee te nemen. Bij een eenduidig niveau volgen we de plaatsingswijzer.' Een van deze factoren die meegewogen wordt bij de advisering is de ondersteuning van ouders. Zo blijkt dat beslissers weinig ondersteuning van ouders als een risicofactor zien: 'Je laat zien dat je meer kan in vergelijking met het schooladvies, maar omdat er vanuit huis niks wordt gedaan met huiswerk heb ik liever dat de leerling op school opstroomt dan dat ik hem nu een te hoog advies geef.'

Daarnaast krijgen leerlingen met ondersteunende ouders vaker het voordeel van de twijfel. Een leerling die op havoniveau presteert krijgt een havo-schooladvies als er ondersteuning van ouders is. Bij gebrek aan ouderlijke ondersteuning krijgt deze leerling eerder een tl/havo-schooladvies, wat een half onderwijsniveau lager is.

Risicomijdend gedrag van vo-beslissers

Een aantal beslissers uit het basisonderwijs geeft aan dat beslissers in het voortgezet onderwijs afwijkend gedrag van leerlingen meenemen tijdens de plaatsing in de eerste klas. Twee leerkrachten geven aan dat middelbare scholen zich indekken, omdat ze geen afstromers willen: 'Bij sommige scholen is het enige wat je proeft: gaat die leerling met dat gedrag het wel redden? Je kan dit ook zien als een mooie uitdaging.' Po-beslissers merken op dat vo-beslissers gebrek aan ondersteuning van ouders als risicofactor zien. Een leerkracht merkte soms dat een middelbare school liever geen kinderen plaatst die weinig ondersteuning krijgen van ouders. Het gaat daarbij om plaatsing op het niveau van het schooladvies. De leerling mocht op de middelbare school geen vwo doen, waarbij het gebrek aan ondersteuning van ouders de reden was. Toch werd de leerling geplaatst op het niveau van het schooladvies door de actieve houding van de leerkracht in groep 8.

Wie is leidend in de overgang van basis- naar voortgezet onderwijs?

In gesprekken geven sommige po-beslissers aan dat vo-beslissers uiteindelijk bepalen op welk niveau een leerling wordt geplaatst in de eerste klas vo. Bij twijfel over het niveau van leerlingen wordt soms de keuze bewust aan de vo-beslisser overgelaten. Toch zijn er po-beslissers die stellen dat zij, op basis van het schooladvies, leidend zijn. Een leerkracht stelt: 'Je hebt het advies intern besproken, met de ouders en de leerling, dan zou het raar zijn als de school ervan afwijkt bijvoorbeeld omdat ze zeggen dat het gedrag bij een bb-leerling past.' Daarnaast geven twee leerkrachten aan dat vo-beslissers beter naar hen moeten luisteren in plaats van naar wensen van ouders.

Invloed van ouders

Een aantal po-beslissers geeft aan dat de invloed die ouders uitoefenen op leerkrachten van hun school gering is in vergelijking met andere scholen in meer welgestelde buurten. Ze geven het lage opleidingsniveau van ouders in de wijk als verklaring. Een beslisser stelt dat lager opgeleide ouders meer praktijkgericht zijn en daardoor geen negatieve opvattingen hebben over het vmbo. In tegenstelling tot deze beslissers geven twee andere leerkrachten aan dat ouders van gewichtenleerlingen de verbeterde versie van zichzelf willen zien en het hoogste onderwijsniveau ambiëren. De beslissers

geven aan dat ze bij het voorlopig advies in groep 7 bewust lager inzetten: 'Anders willen de ouders per se dat de leerling naar een bepaald niveau gaat en is er teleurstelling, ook bij het kind.'

4.3.2 *Perspectieven uit het voortgezet onderwijs*

Factoren die meespelen bij de plaatsing

Alle beslissers in het voortgezet onderwijs nemen andere factoren naast cognitieve prestaties mee bij de plaatsing in de eerste klas. Factoren zoals gedrag, thuissituatie, concentratie, werkhouding, stoornissen, ziekte en ondersteuning vanuit ouders zijn van belang. Leerling- en gezinskenmerken worden door twee beslissers benoemd als bijna belangrijker dan cognitieve prestaties, omdat deze kennis essentieel is om in te spelen op de hulpvraag. Deze informatie krijgen vo-beslissers van po-beslissers.

Daarnaast koppelt een beslisser het opleidingsniveau van ouders aan de lage mate van ondersteuning die zij bieden: zij sporen bijvoorbeeld in mindere mate hun kinderen aan tot het maken van huiswerk. Een andere beslisser geeft aan dat het gevolgen heeft als ouders hun kinderen niet controleren en ondersteunen bij het maken van huiswerk: 'Als ouders ook niet digitaal bekend zijn met Magister [leerlingvolgsysteem] en niet begrijpen waar het huiswerk in staat, dan kunnen ouders het niet checken en dan wordt het huiswerk niet gemaakt.'

Verder geeft een aantal beslissers aan dat afwijkend gedrag van leerlingen meer moet meewegen in de plaatsing. Een beslisser stelt dat een leerling goed kan presteren in de veilige omgeving zoals de basisschool, maar door het afwijkend gedrag zou de leerlingen een lager schooladvies mogen krijgen. Ook een andere beslisser geeft aan dat er jaarlijks een grote groep leerlingen binnenkomt die lastig te handhaven is. Deze beslisser geeft aan dat beslissers in het basisonderwijs eerder moeten aangeven om wat voor leerling het gaat.

Als vo-beslissers twijfelen over het niveau van leerlingen, geven zij aan dat het belangrijk is om een leerling eerst zelfvertrouwen op te laten bouwen om daarna eventueel op te stromen. Een beslisser geeft het volgende aan: 'Je kunt makkelijk opstromen, dus eerst succesbeleving ervaren is beter dan direct te hoog inzetten.' Daarnaast geeft een beslisser een voorbeeld over een vmbo bb-leerling die na een goede Cito-eindtoets opeens een vmbo theoretische leerweg (tl)-schooladvies krijgt. De beslisser benadrukt dat het in zo'n geval beter is om een leerling op bb te laten beginnen in plaats van de leerling op tl. Zo kan de leerling 'bouwen en ontwikkelen' in plaats van afstromen en doubleren. De beslisser zegt: 'Soms ga je in gesprek

met ouders of leerkrachten en dan schaal je iemand niet op het hogere advies in maar op het lagere advies.' Aan de andere kant geven enkele beslissers aan dat het lastig is om sturend te zijn, omdat het schooladvies al gegeven is.

Advisering van po-beslissers ter discussie

Enkele beslissers van middelbare scholen vragen zich af of po-beslissers een goed beeld hebben van het vo. Een van hen geeft aan dat po-beslissers eerlijker moeten zijn over leerlingen met afwijkend gedrag: '[...] Er is een groep leerlingen die het cognitief zou moeten kunnen, maar elk jaar is er een groot aantal kinderen van wie wij denken: die zijn heel moeilijk op deze school te handhaven.' Het gesprek over het praktijkonderwijs moet vaker gevoerd moet worden. Hieruit blijkt dat er sprake is van een licht wantrouwen van de vo-beslissers in beslissers van het po.

Wie is leidend in de overgang van basis- naar voortgezet onderwijs?

Het schooladvies van po-beslissers is over het algemeen leidend bij de plaatsing van leerlingen, stellen vo-beslissers: 'Het advies van het po is leidend. Het enige wat kan, is in gesprek gaan met het po en stellen dat de cijfers kb [een ander niveau] laten zien. Maar het po heeft het laatste woord.' Zij geven aan dat het advies niet vaak teruggedraaid wordt door po-beslissers en dat het lastig is om invloed uit te oefenen gedurende de overgang van groep 8 naar de eerste klas. Doordat po-beslissers garanties, zoals het schooladvies, hebben gegeven, is het lastig om daarvan af te wijken.

Toch blijkt dat vo-beslissers invloed hebben. Een vo-beslisser geeft een voorbeeld waaruit blijkt dat de middelbare school het niveau in de eerste klas bepaalt: De leerling kreeg kb-schooladvies, en maakte de Cito-eindtoets op tl/havoniveau. De leerkracht groep 8 herzag het schooladvies met uiteindelijk het niveau tl/havo, en de moeder was het daarmee eens. De intaker van de middelbare school is in gesprek gegaan met moeder en leerkracht groep 8: 'Wellicht kunnen we moeder uitleggen dat tl/havo misschien niet de beste plek is en uitleggen wat het vo vraagt van een leerling.'

Invloed van ouders

Over het algemeen stellen beslissers dat ouders van gewichtenleerlingen minder invloed uitoefenen op leerkrachten dan bijvoorbeeld hoger opgeleide ouders. Zo geeft een beslisser aan dat lager opgeleide ouders naar school komen om een kapotte fiets op te halen, waar hoger opgeleide ouders komen om een pleidooi te houden. Ook zegt een beslisser: 'Kinderen op het vmbo van hbo-ouders kunnen dat soms moeilijk accepteren, daar heb je een ander gesprek mee. Hen probeer je inzichtelijk te maken dat

ieder kind zijn eigen route heeft. Die ouders hebben moeite met het vmbostigma en dat gaat ten koste van het kind.'

Verschillende vo-beslissers geven aan dat laagopgeleide ouders op een andere manier betrokken zijn dan hoger opgeleide ouders: 'Je mist met elkaar de taal, je mist een stuk van de nuance en dat maakt het soms lastig.' Beslissers geven daarbij aan dat kinderen soms afstromen of doubleren als ze de taal niet begrijpen. Het gaat hierbij niet alleen om een andere moedertaal, maar om bepaalde woordenschat en uitdrukkingen. De sociaaleconomische status van ouders wordt in verband gebracht met het wel of niet begrijpen van deze taal.

Verschillende vo-beslissers geven aan dat ouderbetrokkenheid soms laag is en dat het lastig is om sommige ouders naar de middelbare school te krijgen. Volgens één van de beslissers moet dit als signaal beschouwd worden: 'Ze komen niet, omdat ze de weg niet weten en ze het spannend vinden. Er ligt een hoge drempel voor ouders.' De afstand is groter tussen het voortgezet onderwijs en de ouders dan tussen het basisonderwijs en de ouders. Op het basisonderwijs zien leerkrachten de ouders, omdat ouders in de onder- en bovenbouw hun kinderen naar school brengen. Er is laagdrempeliger contact.

4.4 Conclusie en discussie Studie 2

Studie 2 was opgezet om te onderzoeken waarom gewichtenleerlingen op een lager niveau in de eerste klas vo terechtkomen dan leerlingen zonder leerlinggewicht, ondanks vergelijkbare schooladviezen en prestaties op de centrale eindtoets. Semigestructureerde interviews met onderwijspersoneel dat betrokken is bij het adviserings- en plaatsingsproces van groep 8 po naar de eerste klas vo laat ten eerste zien dat achtergrondfactoren van leerlingen een rol spelen in het besluitvormingsproces. Zowel po- als vo-beslissers noemen ouderlijke ondersteuning een belangrijke factor bij de totstandkoming van het schooladvies. Ouders van gewichtenleerlingen bieden naar verwachting minder ondersteuning, aangezien zij laagopgeleid zijn. Vo-beslissers geven aan dat deze kennis belangrijk is, omdat beslissers zo beter kunnen inspelen op de ondersteuningsbehoefte van leerlingen. Deze informatie krijgen ze van po-beslissers. Dat kan er echter toe leiden dat leerkrachten gewichtenleerlingen onderadviseren en dat zij op een lager niveau in de eerste klas worden geplaatst.

Daarnaast vinden vo-beslissers afwijkend gedrag van leerlingen een reden om leerlingen op een lager niveau te plaatsen. Vo-beslissers geven ook aan dat po-beslissers afwijkend gedrag nog meer moeten betrekken bij

de formulering van het schooladvies, omdat na plaatsing de middelbare school niet altijd voldoende is geïnformeerd.

Alhoewel het gebruikelijk is dat het schooladvies van de leerkracht in groep 8 leidend is (Po-Raad, 2019), geven beslissers in zowel het basis- als voortgezet onderwijs dit niet altijd aan. Uit de interviews blijkt dat vo-beslissers invloed hebben op het plaatsingsniveau. Deze invloed kan ook explicieter, doordat middelbare scholen bijvoorbeeld bijkomende eisen stellen, zoals een minimumaantal punten op de centrale eindtoets (Terwel, 2006).

Ook ouders hebben invloed op het besluitvormingsproces. Zowel po- als vo-beslissers geven aan dat ouders van leerlingen met een leerlinggewicht minder belang hechten aan een hogere opleiding. Ook zijn ze minder gewend om voor hun kinderen op te komen. vo-beslissers gaan soms met ouders in gesprek over het niveau en schalen leerlingen vervolgens in op een lager niveau. Voor lager opgeleide ouders kan dit intimiderend zijn. Daardoor bieden ouders van gewichtenleerlingen minder tegenstand wanneer een lager niveau wordt aanbevolen door beslissers dan de cognitieve prestaties impliceren. Hoger opgeleide ouders zullen juist eerder een beslissing proberen bij te sturen.

Ondanks deze relevante bevindingen is een aantal beperkingen relevant bij het interpreteren van de resultaten. Een deel van de interviews is vanwege de beschikbaarheid van onderwijspersoneel afgenomen met meerdere deelnemers, waardoor het mogelijk is dat deelnemers elkaar beïnvloed hebben en wenselijke antwoorden hebben gegeven. Daarnaast is niet met alle beslissers van alle scholen van het schoolbestuur gesproken. Het is mogelijk dat extra interviews tot extra verdieping hadden geleid. Desondanks hebben we met 17 beslissers van negen verschillende scholen gesproken, en een bepaald niveau van saturatie bereikt, omdat de laatste interviews aanzienlijk minder nieuwe informatie opleverden dan de eerste interviews. Tot slot hebben we helaas niet met leerlingen en ouders gesproken over hun studiekeuzes.

5 Eindconclusie

Krijgen gewichtenleerlingen in het Nederlandse onderwijs gelijke kansen in vergelijking met leerlingen zonder leerlinggewicht? Studie 1 liet zien dat er ongelijkheid plaatsvindt bij de overgang van groep 8 po naar de eerste klas vo. Ondanks matching met als gevolg hetzelfde schooladvies en vergelijkbare scores op de centrale eindtoets, blijken gewichtenleerlingen op

een lager niveau in de eerste klas te zitten dan leerlingen zonder leerlinggewicht. Hoewel het gebruikelijk is dat bij de overgang naar het vo het schooladvies leidend is (art. 42 lid 2 Wet op het primair onderwijs 2014), is het mogelijk dat andere factoren een rol spelen.

Studie 2 liet zien dat beslissers die betrokken zijn bij het plaatsingsproces in het vo naast de cognitieve prestaties van leerlingen ook ouderlijke ondersteuning meewegen. Ouders van gewichtenleerlingen bieden naar verwachting minder ondersteuning. Zelfs als po-beslissers een leerling al lang kennen, blijkt toch dat ze de ouderlijke ondersteuning meewegen bij de totstandkoming van het schooladvies. Deze bevinding is in contrast met de uitkomst uit Studie 1 dat de schooladviezen gemiddeld hetzelfde zijn voor gewichtenleerlingen en leerlingen zonder leerlinggewicht. Uit de semigestructureerde interviews bleek ook dat vo-beslissers de ondersteuning van ouders belangrijk vinden bij de plaatsing van leerlingen. Deze informatie over leerlingen ontvangen vo-beslissers van po-beslissers tijdens de overgang, wat de plaatsing op een lager niveau van gewichtenleerlingen mogelijk verklaard.

Een tweede factor die meegewogen wordt door vo-beslissers is afwijkend gedrag van leerlingen. Volgens enkele vo-beslissers zouden po-beslissers afwijkend gedrag meer moeten betrekken bij de formulering van het schooladvies en is het een reden om leerlingen lager te plaatsen dan de cognitieve prestaties impliceren. Dat verklaart mogelijk een lagere plaatsing van gewichtenleerlingen.

Vervolgens is de vraag: wie van deze beslissers is leidend bij de overgang van groep 8 naar de eerste klas? Alhoewel het schooladvies, en daarmee de po-beslisser, leidend hoort te zijn, blijkt dit soms niet het geval. Po-beslissers geven daarbij aan dat ze soms terughoudendheid merken bij vo-beslissers als leerlingen weinig ondersteuning krijgen van ouders. Verder geven vo-beslissers aan dat ze soms met ouders in gesprek gaan om leerlingen op een lager niveau te plaatsen. Daarbij bieden laagopgeleide ouders van gewichtenleerlingen over het algemeen wellicht minder tegenstand dan hoger opgeleide ouders. Dat vo-beslissers soms leidend zijn, verklaart tevens mogelijk waarom de schooladviezen (gegeven door de po-beslisser) gelijk waren, maar leerlingen op verschillende niveaus in het voortgezet onderwijs terechtkwamen. Om dit vast te stellen is meer gedetailleerd vervolgonderzoek nodig naar de informatie-uitwisseling tussen vo- en po-beslissers. Het is tevens mogelijk dat er grotere verschillen zijn in de mate van ondersteuning die ouders van leerlingen zonder leerlinggewicht bieden, doordat deze groep heterogener van samenstelling is.

Daarnaast wijst dit onderzoek uit dat impliciete aannames van beslis-sers in zowel het basis- als voortgezet onderwijs een rol spelen bij de lagere plaatsing van gewichtenleerlingen. Po-beslissers zijn zich daarbij niet altijd bewust dat zij de ouderlijke ondersteuning meewegen tijdens de advise-ring. Dit is in tegenstelling tot sommige vo-beslissers, die expliciet aangeven dat gebrek aan ondersteuning kan leiden tot plaatsing op een lager niveau.

Verder blijkt uit Studie 1 dat gewichtenleerlingen in de tweede en derde klas op een vergelijkbaar niveau zitten als leerlingen zonder leerlingge-wicht. Leerlingen zonder leerlinggewicht stromen licht af in niveau, terwijl gewichtenleerlingen meer constant blijven en nauwelijks opstromen. We concluderen daarmee dat leerlingen met lager opgeleide ouders een onge-lijke start maken in de eerste klas vo, maar dat dit later recht wordt gezet. Een mogelijke verklaring is dat gewichtenleerlingen bijna niet meer op-stromen, wanneer ze kiezen voor een categorale vmbo-school (Kreft, 1993). In een brede scholengemeenschap zouden deze leerlingen verder komen. Hoge verwachtingen zijn vooral voor kinderen van laagopgeleide ouders belangrijk om zich optimaal te ontwikkelen (Inspectie van het Onderwijs, 2018a). Tevens is het mogelijk dat lager opgeleide ouders opstromen juist afraden en hun kinderen aanbevelen een opleiding af te ronden en aan het werk te gaan (Van de Werfhorst, 2009). Bovendien durven leerlingen door *selffulfilling prophecies* vakken soms niet op een hoger niveau aan (Inspectie van het Onderwijs, 2019). Een andere belemmering is de gedachte van leer-lingen dat een diploma met één of meer vakken op een hoger niveau min-der waardering krijgt (Inspectie van het Onderwijs, 2019).

Wat betekenen deze bevindingen voor de praktijk? Allereerst kan het re-levant zijn om de rolverdeling tussen de po- en vo-beslissers bij de overgang van groep 8 po naar de eerste klas vo te verduidelijken. Uit dit onderzoek blijkt dat vo-beslissers soms doorslaggevend zijn, terwijl dit haaks staat op lande-lijke afspraken (Po-Raad, 2019). Een tweede aanbeveling is om vervolgonder-zoek te doen waarbij naar de overwegingen van lager opgeleide ouders bij de schoolkeuze voor het voortgezet onderwijs, wat mogelijk inzicht geeft in de rol en eventuele drijfveren van lager opgeleide ouders. Tevens is het relevant om in gesprek te gaan met beslissers. Herkennen beslissers zich in de uitkomsten en vinden beslissers het terecht zij deze factoren meewegen? Zijn aanpassin-gen wenselijk en uitvoerbaar, of juist niet? Daarna kan in beleid geformuleerd worden hoe beslissers om kunnen gaan met impliciete aannames over andere relevante factoren die zij mogelijk meewegen in het plaatsingsproces.

Ook zou de relatie tussen school en ouders onderzocht kunnen worden om erachter te komen wat wensen van ouders zijn. Daarbij is het raadzaam om laagopgeleide ouders te informeren en te ondersteunen bij het maken

van keuzes voor het vo. Ook moeten leerlingen meer betrokken worden bij de overgang van groep 8 po naar de eerste klas vo. Als er meer geluisterd wordt naar de verwachtingen van leerlingen draagt dit mogelijk bij aan een soepele overgang, wat een positief effect heeft op de ontwikkeling en het welzijn van leerlingen (van Rens, 2020). Door leerlingen een stem te geven bij de overgang naar het voortgezet onderwijs, kunnen beslissers nog meer rekening houden met hun motivatie en drijfveren.

Literatuur

- Agirdag, O. (2016). Etnische diversiteit in het onderwijs. In B. Eidhof, M. Van Houtte & M. Vermeulen (Eds.), *Sociologen over onderwijs: inzichten, praktijken en kritieken* (pp. 281-309). Antwerpen/Apeldoorn: Garant.
- Boone, S. (2016). Onderwijsongelijkheden: de confrontatie van gezinnen met een onderwijssysteem. In B. Eidhof, M. Van Houtte & M. Vermeulen (Eds.), *Sociologen over onderwijs: inzichten, praktijken en kritieken* (pp. 219-235). Antwerpen/Apeldoorn: Garant.
- Boudon, R. (1974). *Education, opportunity, and social inequality: Changing prospects in western Society*. New York, US: Wiley.
- Bourdieu, P. (1986). The forms of capital. In J. Richardson (Ed.), *Handbook of the theory and Research for the Sociology of Education* (pp. 241-261). New York, US: Greenwood Press.
- Braster, S., & Theisens, H. (2016). Het onderwijs in de Lage landen in historisch en internationaal perspectief. In B. Eidhof, M. Van Houtte & M. Vermeulen (Eds.), *Sociologen over onderwijs: inzichten, praktijken en kritieken* (pp. 50-51). Antwerpen/Apeldoorn: Garant.
- Breen, R., & Goldthorpe, J. H. (1997). Explaining educational differentials: Towards a formal rational action theory. *Rationality and society*, 9(3), 275-305.
- College voor Toetsen en Examens. (2016). *Terugblik 2015: Resultaten Centrale eindtoets 2015*. Geraadpleegd van: https://www.centraleeindtoetspo.nl/binaries/centraleeindtoets/documenten/publicaties/2016/09/09/terugblik-centrale-eindtoets-2015/Terugblik_2015_met_rectificatie_aug_2016.pdf
- De Boer, H., Bosker, R. J., & van der Werf, M. P. C. (2010). Sustainability of teacher expectation bias effects on long-term student performance. *Journal of Educational Psychology*, 102(1), 168.
- De Wolf, I. (2017). Het Nederlandse onderwijs langs de meetlat van gelijke kansen. In K. Hoogeveen (Red.), *Kansen bieden in plaats van uitsluiten* (pp 39-53). Utrecht, Nederland: Sardes.
- Inspectie van het Onderwijs (2013). *Differentiatie van het opleidingsniveau van ouders bij het beoordelen van opbrengsten van de basisschool*. Utrecht: Inspectie van het Onderwijs.
- Inspectie van het Onderwijs. (2018a) *Kansen(on)gelijkheid bij de overgangen po-vo: bevindingen en bevorderende en belemmerende factoren*. Utrecht: Inspectie van het Onderwijs.
- Inspectie van het Onderwijs. (2018b). *De staat van het onderwijs. Onderzoeksverslag over 2016/2017*. Utrecht: Inspectie van het Onderwijs.
- Inspectie van het Onderwijs. (2019). *De Staat van het Onderwijs 2019. Onderwijsverslag over 2017/2018*. Utrecht: Inspectie van het Onderwijs.
- Jussim, L. (1986). Self-fulfilling prophecies: A theoretical and integrative review. *Psychological Review*, 93, 429-445.
- Jussim, L., & Harber, K. (2005). Teacher expectations and self-fulfilling prophecies: Knowns and unknowns, resolved and unresolved controversies. *Personality and Social Psychology Review*, 9(2), 131-155.

- Karssen, M., Van der Veen, I., & Roeleveld, J. (2011). *Effecten van schoolsamenstelling op schoolprestaties in het Nederlandse basisonderwijs*. Amsterdam: Kohnstamm Instituut.
- Korpershoek, H., Beijer, C., Spithoff, M., Naaijer, H. M., Timmermans, A. C., van Rooijen, M., ... Opdenakker, M-C. (2016). *Overgangen en aansluitingen in het onderwijs: Deelrapportage 1: reviewstudie naar de po-vo en de vmbo-mbo overgang*. Groningen: GION onderzoek/onderwijs.
- Kreft, I. G. G. (1993). Using multilevel analyses to assess school effectiveness: a study of Dutch secondary schools. *Sociology of Education*, 66, 104-129.
- Luyten, J., Staman, L., & Visscher, A. (2013). Leerachterstanden van vertraagde leerlingen op normaalvorderende leeftijdgenoten. *Pedagogische Studiën*, 90(5), 45-57.
- Mijs, J., & Van de Werfhorst, H. G. (2016). Het Onderwijsstelsel en kansengelijkheid: op zoek naar een meritocratie. In B. Eidhof, M. Van Houtte & M. Vermeulen (Eds.), *Sociologen over onderwijs: inzichten, praktijken en kritieken* (pp. 210-211). Antwerpen/Apeldoorn: Garant.
- Mühlenweg, A. (2007). Educational effects of early or later secondary school tracking in Germany. *ZEW-Centre for European Economic Research Discussion Paper*, 7(79), 131.
- Naayer, H.M., Spithoff, M., Osinga, M., Klitzing, N., Korpershoek, H., & Opdenakker, M-C. (2016). *De overgang van primair naar voortgezet onderwijs in internationaal perspectief: een systematische overzichtstudie van onderwijstransities in relatie tot kenmerken van verschillende Europese onderwijsstelsels*. Groningen: GION Onderwijs/onderzoek.
- Nationaal Regieonderzoek Onderwijsonderzoek (NRO) (2017). *Draagt later keuzemoment voortgezet onderwijs bij aan schoolsucces?* Geraadpleegd van: <https://www.nro.nl/wp-content/uploads/2017/07/225-Antwoord-Latere-overgang-po-vo.pdf>
- Onderwijsraad (2019). *Rapport De Stand van Educatief Nederland*. Uitgave van de Onderwijsraad, Den Haag, 2019.
- Ponds, R., van Ham, M., & Marlet, G. (2015) *Verschillen, ongelijkheid en segregatie*. Literatuurstudie. Utrecht: Atlas voor gemeenten
- Po-Raad. (2019, 26 september). Dit verandert er binnenkort rondom de eindtoets en schooladvies. Geraadpleegd op <https://www.poraad.nl/nieuws-en-achtergronden/dit-verandert-er-binnenkort-rondom-de-eindtoets-en-het-schooladvies>
- Scheerens, J., Timmermans, A. C., & Van der Werf, M. P. C. (2019). Socioeconomic inequality and student outcomes in Dutch schools. In L. Volante, S. V. Schnepf, J. Jerrim, & D. A. Klinger (Eds.), *Socioeconomic Inequality and Student Outcomes* (pp. 111-133). Singapore: Springer.
- Smit, F., Driessen, G., Sluiter, R., & Brus, M. (2007). *Ouders, scholen en diversiteit: Ouderbetrokkenheid en -participatie op scholen met veel en weinig achterstandsleerlingen*. Nijmegen: ITS, Radboud Universiteit Nijmegen
- Terwel, J. (2004). Pygmalion in de klas. Over verwachtingen van leraren en de invloed van medeleerlingen. *Pedagogische Studiën*, 81(1), 58-68.
- Terwel, J. (2006). *Is de school een sorteermachine? Schoolkeuze en schoolloopbaan van leerlingen van 10-16 jaar*. Amsterdam: Vrije Universiteit.
- Timmermans, A. C., de Boer, H., & van der Werf, M. P. C. (2016). An investigation of the relationship between teachers' expectations and teachers' perceptions of student attributes. *Social Psychology of Education*, 19(2), 217-240. <https://doi.org/10.1080/11111118.015.93266>
- Timmermans, A. C., Kuyper, H., & van der Werf, M. P. C. (2015). Accurate, inaccurate, or biased teacher expectations: Do Dutch teachers differ in their expectations at the end of primary education? *British Journal of Educational Psychology*, 85(4), 459-478.
- Timmermans, A. C., van der Werf, M. P. C., & Rubie-Davies, C. M. (2019). The interpersonal character of teacher expectations: The perceived teacher-student relationship as antecedent of teacher expectations. *Journal of School Psychology*, 73, 114-130. <https://doi.org/10.1016/j.jsp.2019.02.004>

- Van Rens, M. L. G. A. (2020). *The transition from primary to secondary education: a study of the voices of children and teachers in the Netherlands*. Maastricht University. <https://doi.org/10.26481/dis.20200904mr>
- Van de Werfhorst, H. G., Elffers, L., & Karsten, S. (2015). *Onderwijsstelsels vergeleken: leren, werken en burgerschap*. Didactief onderzoek.
- Van de Werfhorst, H. G., & Andersen, R. (2005). Social background, credential inflation and educational strategies. *Acta Sociologica*, 48(4), 321-340.
- Van de Werfhorst, H. G. (2009). Credential inflation and educational strategies: A comparison of the United States and the Netherlands. *Research in Social Stratification and Mobility*, 27(4), 269-284.
- Wet op het primair onderwijs. (2014, 1 augustus). Geraadpleegd van <https://wetten.overheid.nl/BWBR0003420/2014-08-01/#HoofdstukI>

Over de auteurs

¹ Lisa A. Janssen schreef deze scriptie als afsluiting van haar master Sociologie aan de Rijksuniversiteit Groningen, route 'Gezondheid, Zorg & Welzijn'. Nu werkzaam als trainee bij de Gemeente Groningen, Directie Maatschappelijke Ontwikkeling, in team onderwijs. Per april start Lisa bij de Gelijke Kansen Alliantie, een programma van het Ministerie van OCW.

² Sociologie, Gedrags- en Maatschappijwetenschappen, Rijksuniversiteit Groningen, en Interuniversity Center for Social Science Theory and Methodology (ICS).

³ Openbaar Onderwijs Groningen.

⁴ GION Onderwijs/Onderzoek, Gedrags- en Maatschappijwetenschappen, Rijksuniversiteit Groningen.

Tabel 1 Codering voor schoolniveaus van het schooladvies, de centrale eindtoets, en onderwijsniveaus in het voortgezet onderwijs

Niveau in het vo	Codering Schooladvies en niveau vo (1-10)	Codering Centrale-eindtoets (0-7)	
		Score	Codering
Praktijkonderwijs	1		
Basisberoepsgerichte leerweg	2	501-520	0
Basis- en kaderberoepsgerichte leerweg	3	519-525	1
Kaderberoepsgerichte leerweg	4	523-528	2
Kaderberoepsgerichte- en theoretische leerweg	5		
Gemengde of theoretische leerweg	6	529-532	3
Gemengde of theoretische leerweg en havo	7	533-536	4
Havo	8	537-540	5
Havo en vwo	9	540-544	6
Vwo (en gymnasium)	10	545-550	7

Tabel 2 Beschrijvende statistieken en gepaarde t-toets van de in de analyse opgenomen variabelen

	Leerlingen zonder leerlinggewicht			Leerlingen met leerlinggewicht			Gepaarde t-toets			
	Mean	SD	N	Min-Max	SD	N	Vershil-score	T-waarde	Df	P-waarde
Schooldivies	4,79	(2,51)	62	0-9	(2,30)	62	0,23	0,75	61	,228
Citoscore	5,28	(10,47)	61	502-544	(9,80)	62	1	0,74	60	,231
Niveau vo jaar 1	5,27	(2,38)	62	1-10	(2,19)	62	0,58	1,94	61	,029*
Niveau vo jaar 2	5,17	(2,32)	62	1-10	(2,23)	58	0,41	1,40	57	,084
Niveau vo jaar 3	5,05	(2,06)	59	1-10	(2,19)	58	0,30	0,99	54	,163

Noot: * p < ,05